

У. Караткевіч першым у гісторыі беларускай літаратуры вызначыў галоўнай тэмай сваёй творчасці паказ жыцця і гераічнай барацьбы нашых продкаў. Сам пісьменнік сваю цікавасць да гістарычнай тэматыкі тлумачыў так: «Без гістарычнага рамана, гістарычнай літаратуры ўвогуле не можа абудзіцца нацыя, бо няма нацыі без пачуцця гітарызму, без спакойнага гонару за сябе і проста самапавагі, без веры ў тое, што яна ёсць, непераходзячая, сталая, вечная каштоўнасць вечнага чалавечтва і па ўсіх гэтых прычынах павінна жыць дзейна і велічна, ведаючы сабе цану і ў дрэнным, і ў вялікім» [3, с. 183].

Мастацкаму ўвасабленню гістарычных падзей У. Караткевіч прысвяціў шэраг сваіх твораў. Сярод іх – раманы «Каласы пад сярпом тваім», «Хрыстос прыжамліўся ў Гародні», «Чорны замак Альшанскі», аповесці «Сівая легенда», «Зброя», «Дзікае паляванне караля Стаха», «Цыганскі кароль», легенда «Ладдзя роспачы», п'есы «Кастусь Каліноўскі», «Званы Віцебска», «Маці ўрагану», аповесці «Сіняя-сіняя», «Кніганомы».

Свой позірк на мінулае ў У. Караткевіча праявіўся ўжо ў першым гістарычным рамане «Каласы пад сярпом тваім», а ў пазнейшай творчасці вызначыўся канчаткова. Так, у п'есе «Кастусь Каліноўскі» аўтар імкнецца адзначыць галоўнае ў жыцці, лёсе, характары свайго гістарычнага героя: яго апантанасць ідэяй барацьбы, нянавісць да прыгонніцтва.

У творах У. Караткевіча эпоха XVI–XIX стагоддзяў ўзноўлена ўсебакова і поўна. Перад чытачамі ўзнікаюць сацыяльна абумоўленыя малюнкi ранейшага беларускага жыцця – ад сялянскай хаты, карчмы, гарадскога плячу да багатых пакою панюў і магнатаў. Апіраючыся на трывалую аснову гістарычнага факта, У. Караткевіч здолеў па-мастацку ўзнавіць жыццё розных сацыяльных слаёў тагачаснай Беларусі: простага люду, рамеснікаў, гандляроў, духавенства. Асноўнымі героямі пісьменніка з'яўляюцца прадстаўнікі простага народа.

У. Караткевіч азіраецца назад у глыбіню гісторыі. Але гэта не спроба адсыці ад трывожных пытанняў сучаснасці. Наадварот, гэта было жаданне лепш зразумець іх, усвядомішы гістарычную заканамернасць, глыбей асэнсаваць сённяшняе ў ланцугу шматвекавой гісторыі роднай Беларусі. У той жа час для У. Караткевіча гісторыя была адзінай магчымасцю з вышыні сучаснасці зірнуць на вопыт чалавечых пакаленняў, знайсці тыя масткі, што звязваюць дзень сённяшні з днём мінулым, здабыць карысныя вывады для будучага. Таму У. Караткевіч прываблівае не любыя эпохі, а рашаючыя перыяды гісторыі, дзе лёс беларускага народа вызначаўся на доўгія гады. У большасці сваіх твораў ён звяртаецца да вузлавых момантаў гісторыі Беларусі, да глыбінных праблем, што стаялі перад ёй.

Гісторыя для пісьменніка не прадмет для мастацкага пераўвасаблення. У. Караткевіч – аўтар, апавядальнік – жыве гісторыяй, лёсамі і пакутамі народа, ён неад'емная яго частка. Якую б эпоху ні адлюстроўваў пісьменнік, галоўную ўвагу ён удзяляў паказу патрыятызму, мудрасці і таленавітасці беларускага народа.

Літаратура

1. Танк, М. Лісткі календара / М. Танк // Збор твораў: У 6 т. Т. 6. Дзённікі. Літ.-крыт. артыкулы. – Мн.: Маст. літ., 1981. – С. 5–352.
2. Каваленка, В. Покліі жыцця: Літ крытыка / В. Каваленка. – Мн.: Маст. літ., 1987. – 230 с.
3. Караткевіч, У. У дарозе і дома / У. Караткевіч // Польша. – 1989. – № 1. – С. 174 – 185.

КРЫНІЦЫ ГІСТАРЫЧНАГА КРАЯЗНАЎСТВА БЕЛАРУСІ АД СТАРАЖЫТНАСЦІ ДА КАНЦА XVIII СТАГОДДЗЯ

Д.У. Дубінін, БДПУ (Мінск)

Імкненне народа да ведаў пра сваю краіну, пра сваю гісторыка-культурную спадчыну спарадзіла гістарычнае краязнаўства – навуку, якая вывучае гісторыю і гісторыка культурную спадчыну той або іншай мясцовасці, у нашым выпадку, гэта гістарычнае краязнаўства Беларусі.

Развіццё гістарычнага краязнаўства Беларусі ад старажытнасці да канца XVIII стагоддзя адбывалася ў межах тых працэсаў, якія мелі месца ў палітычным, эканамічным, культурным жыцці нашай краіны таго часу.

Першыя звесткі аб падзеях, што адбываліся на тэрыторыі Беларусі, сустракаюцца ў такіх пісьмовых крыніцах Кіеўскай Русі, як «Аповесць мінулых гадоў» Лаўрэнцьеўскі і Пацьеўскі летапісы, «Павучэнне» Уладзіміра Манамаха і інш.

Найбольшую каштоўнасць у вывучэнні нашага краю прадстаўляюць беларуска-літоўскія летапісы: «Летапісец вялікіх князёў літоўскіх», Беларуска-літоўскі летапіс 1446 г., «Хроніка Вялікага Княства Літоўскага і Жамойцкага», «Хроніка Быхаўца», «Баркулабаўскі летапіс», «Хроніка горада Магілёва», «Хроніка польская, літоўская, жамойцкая і ўсяе Русі» М. Стрыйкоўскага.

Да важнейшых крыніц гістарычнага краязнаўства ў Беларусі часоў Вялікага Княства Літоўскага належаць такія заканадаўчыя матэрыялы, як Судзэбнік Казіміра 1468 г., Статуты ВКЛ 1529, 1566 і 1588 гг. Яны даюць уяўленне аб грамадска-палітычных і эканамічных адносінах, аб маралі, быце, культуры і мове людзей таго часу.

З актавых матэрыялаў першаснае значэнне для краязнаўцаў мае архіў Вялікага княства Літоўскага («Літоўская метрыка» і Актавыя кнігі княства (1516–1831 гг.), дакументальныя матэрыялы

Камісіі Літоўскай казны (1607–1799 гг.), Галоўнага Літоўскага трыбунала (1615–1811 гг.) і Галоўнага Літоўскага суда (1791–1831 гг.). У іх утрымліваюцца звесткі аб палітычным, сацыяльна-эканамічным і культурным развіцці Беларусі з XIV і да канца XVIII ст.

Каштоўнымі крыніцамі па гістарычнаму краязнаўству лічацца прывілеі («жалаваныя граматы»), якія выдаваліся вялікімі князямі літоўскімі і каралямі Рэчы Паспалітай гарадам на самакіраванне.

Пры вывучэнні гістарычнага краязнаўства важнае значэнне належыць розным гаспадарчым дакументам, якія складаліся ў XVI–XVIII ст. Сярод іх – інвентары маёнткаў, дзе ўказана колькасць двароў у горадзе або вёсцы, павіннасці і заняткі насельніцтва, стан рамяства і гандлю.

Вялікае значэнне для характарыстыкі эканамічнага і палітычнага развіцця гарадоў і асобных рэгіёнаў Беларусі маюць розныя гаспадарчыя дакументы і рэвізіі, пісцовыя кнігі, люстрацыі, актанамічных кнігі гарадскіх магістратаў, дакументы мытнага справаводства, матэрыялы камеральных і эканамічных дадаткаў да тапаграфічных картаў.

Пад уплывам ідэй Адраджэння краязнаўчыя звесткі пра Беларусь, адлюстраваныя ў летапісах, хроніках, суправаджаюцца спробамі навуковага аналізу. Прыкладам таму з’яўляюцца грунтоўныя і рознабаковыя звесткі пра звычай беларусаў, іх рэлігійныя вераванні, архітэктуру, кнігадрукаванне, акрэсленыя ў працах Я. Ласіцкага. У гэтых працах даваліся не толькі звесткі пра звычай, рэлігію і вераванні, архітэктуру, кнігадрукаванне, але і іх навуковы аналіз.

У XV–XVII ст. звесткі апісальнага характару пра Беларусь з’яўляюцца ў дзённіках (дыярыюшах), мемуарах фламандца Жылібера дэ Ланаа, нямецкага дыпламата С. Герберштэйна, чэха Б. Танера, рускага стольніка П.А. Талстога, італьянца А. Гваныні, сакратара папскага Свяшчэннай Рымскай імперыі. Г. Корба, папскага нунцыя К. Рангоні.

Жылібер дэ Ланаа ў сваім кароткім і вельмі агульным апісанні Беларусі адзначаў наяўнасць у жыхароў ВКЛ асобнай мовы і 12 епархій.

Пэўную інфармацыю пра Беларусь ў XV ст. пакінуў венецыянскі пасол Амброджа Кантарыні, які ў лютым 1477 г. праязджаў праз ВКЛ, накіроўваючыся з Масквы ў Заходнюю Еўропу.

Вынікам падарожжаў С. Герберштэйна стала кніга «Запіскі аб Масковіі», у якой асобны раздзел прысвечаны Беларусі — «Аб Літве». Аўтар разглядаў рэкі Беларусі адносна іх прыналежнасці да розных басейнаў, адзначаў такую адметную рысу Беларусі, як балоты, лясы, называючы яе «даволі лясістым краем». С. Герберштэйн апісаў замкі і гарады Беларусі, яе гаспадарку, адзначаў бясспраўнае становішча прыгоннага сялянства і дробнай шляхты.

У другой палове XVI ст., пра Беларусь пісалі венецыянец Рафаэль Барберыні (1565 г.), польскі шляхціц Кшыштаф Граеўшцэф (1574–1575 гг.), паслы Свяшчэннай Рымскай імперыі Ганс Кабенцль фон Просег і князь Дашэль фон Бухаў (1575 г.), англійскі пасол Джэрам Горсі (1591 г.).

Падарожнікі апісалі такія адметныя рысы Беларусі, як суровыя зімы з маразамі і мноствам снегу; вялікая колькасць лясоў, рэчак і балотаў; раслінны і жывёльны свет; гаспадарчае жыццё, гандль, гістарычныя помнікі і гарадскую архітэктуру. Большасць з іх называлі Беларусь Літвой або Руссо.

Тут неабходна адзначыць, што менавіта ў гэты час назіраецца стварэнне разнастайных твораў у выглядзе гістарычных аглядаў, хранографіў, мемуараў, сінопісаў, сямейных дзённікаў, у цэнтры ўвагі якіх былі пытанні вывучэння гісторыі пэўнага краю і яе развіцця на асобных этапах дзяржаўнага і грамадскага жыцця народа. Адметнасцю гэтых твораў было тое, што яны ствараліся па свежых падзеях і выдзяляліся ўзроставай цікавасцю да асобы чалавека, яго запатрабаванняў, імкненняў і сацыяльнага быту. У працолах-дзённіках (дыярыюшах) даволі ярка праявілася характэрная для таго часу тэндэнцыя да «алітаратурвання» дзелавых запісаў.

Каштоўнымі краязнаўчымі крыніцамі разглядаемага перыяду з’яўляюцца паэма М. Гусоўскага «Песня пра зубра» (1523), трактат М. Літвіна «Аб нормах татараў, літоўцаў і масквіян» (выдадзены ў 1615 у Базелі на лацінскай мове).

Паэма М. Гусоўскага «Песня пра зубра» такі, своеасаблівы мастацка-гістарычны гімн прыгажосці роднай зямлі — гімн Беларусі, яе людзям, прыродзе. У паэме М. Гусоўскі імкнуўся выклікаць у іншых народаў сімпатыю да свайго роднага краю, каб падтрымаць яго і абараніць ад шматлікіх ворагаў.

Са знакамітых дзеячў сярэднявечча, якія ўнеслі каштоўны ўклад у вывучэнне праблем этнічнай культуры, мясцовага быту і звычайнага права, варта назваць Саламона Рысінскага. У «Зборнік прыказак і прымавак» (Любча, 1618), выдадзены беларускім вучоным С. Рысінскім, уключана 1800 прыказак, сабраных у наваколлі Любчы. С.Рысінскі слухаў прыказкі на мясцовай беларускай мове, перакладаў іх на польскую, тлумачыў па-лацінску. Часта прыводзіў лацінскія, старажытнарымскія і грэчаскія прыказкавыя паралелі. Зборнік меў вялікае значэнне, паказаў, што беларуская мова простых людзей вельмі багатая.

Напрыканцы XVIII стагоддзя цікавасць да этнаграфіі ўзрастае. Гэта пацвярджаецца павелічэннем матэрыялаў этнаграфічнага характару ў існуючых музейных зборах, архівах, бібліятэках; заснаваннем новых прыватных бібліятэк, карцінных галерэй, нумізматycznych, мінералагічных і іншых калекцый.

Так, прыватныя бібліятэкі і калекцыі збіраюцца ў рэзідэнцыях Радзівілаў (Нясвіж), Храптовічаў (Шчорсы), Сапегаў (Дзярэчын і Ружаны), Агінскіх (Слонім). Некаторыя манастыры і навучальныя ўстановы таксама мелі вялікія бібліятэкі і багатыя калекцыі.

Вялікую цікавасць да Беларусі, пачынаючы з канца XVIII стагоддзя, праяўлялі польскія і рускія даследчыкі. Першыя звесткі пра Беларусь руская навука атрымала ад публікацый у выніку падарожжаў акадэміка І. Ляпёхіна і В. Севяргіна, а таксама дзейнасці дзяржаўных устаноў, якія ажыццяўлялі генеральнае межаванне зямельнага фонду Беларусі.

Звесткі пра Беларусь канца XVIII стагоддзя маюць месца ў апісаннях асобных тэрытарыяльных адзінак і запісах падарожнікаў. Сярод іх трэба адзначыць «Апісанне Крычаўскага графства», складзенае ў 1786 г. А. Мейерам і працу В. Севяргіна «Записки путешествия по Западным провинциям Российского государства» (1803 г.).

Такім чынам, неабходна адзначыць, што ў разглядаемы перыяд назіраецца стварэнне мноства разнастайных навуковых, публіцыстычных і мастацкіх твораў, дзе разглядаліся пытанні вывучэння гісторыі Беларусі і яе развіцця на пэўных этапах дзяржаўнага і грамадскага жыцця народа.

Літаратура

1. Историческое краеведение Белоруссии: учеб. пособие / А. Н. Ваганова, Э. М. Загоруйский, В. С. Костылев [и др.]; под ред. Э. М. Загоруйского. – Минск, 1980.
2. Каспяровіч, М. 3 гісторыі краязнаўства / М. Каспяровіч. Наш край. –1928. – № 2.
3. Трэпет, Л. Краязнаўства // Энциклапедыя гісторыі Беларусі. У 6 т. Т.4./ Л. Трэпет – Мінск, – 1997. – С.259–260.
4. Біч, М. В. Гісторыя Беларусі: канец XVIII ст. – 1917 г.: вучэб. дапам. для вучняў 8-га класа / М. В. Біч. – Мінск: Нар. асвета, – 1993. – 336 с.
5. Севергин, В. М. Записки путешествия по западным провинциям Российского государства, или Минералогические, хозяйственные и другие примечания / учиненные... В. Севергиним. – СПб.: при Имп. Акад. наук, 1803. – [6], 224 с.

ОТЕЧЕСТВЕННЫЕ ИССЛЕДОВАТЕЛИ К ПРОБЛЕМЕ АМЕРИКАНСКОГО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Ж.Э. Коваль, БГПУ (Минск)

Актуальность изучения функционирования высшего образования США обусловлена потенциальными возможностями использования опыта американской системы, ее позитивных сторон, которые отражают гибкость и способность системы быстро адаптироваться к изменяющимся требованиям современного информационного общества, а также негативных сторон, которые отражают чрезмерное влияние экономических факторов на развитие высшего образования.

В этой связи проблемы доступности и качества образования в условиях рыночной экономики приобретают особую актуальность. Обсуждение проблемы доступности высшего образования имеет значимость по причине его наиболее существенного влияния на экономическое и социальное развитие общества, обеспечение конкурентоспособности страны, поскольку именно в рамках образовательной системы создается интеллектуальный потенциал страны.

Современная исследовательская литература по данной тематике распадается на две неравные группы: отечественная и зарубежная.

Внимание отечественных исследователей к обозначенным аспектам проблемы распределяется на сегодняшний день неравномерно. Так, наблюдается повышенный интерес к анализу качественных характеристик рабочей силы США, где основной акцент сделан на недостаток образования у значительной части американцев. Глубокая качественная характеристика американской рабочей силы, динамика качественных изменений в этой сфере рассматриваются в работах В.Б. Супяна, И.А. Геевского, С.А. Червонной. Этой же тематике посвящён ряд работ В.И. Марцинкевича. Проблема образовательного уровня рабочей силы США, связи между образованием и экономической активностью, образованием и безработицей также уделил внимание исследователь Э.К. Хижный.

Этот же ряд исследователей рассматривает проблемы, вставшие перед американской системой образования и обществом в целом в последние десятилетия XX в.

Детально отечественными специалистами изучена эволюция теории «человеческого капитала» на протяжении второй половины XX в. и внимание к её отдельным моментам в конце 80-х – 90-е гг. в США. Этим вопросам посвящали свои исследования С.Л. Зарецкая, А.Н. Исаенко, Р.И. Капелюшников и другие.

Анализ социально-экономического развития США в рассматриваемый период, роли государства в социально-экономической сфере, в частности, в сфере образования, основных государственных образовательных программ представлен в работах В.И. Марцинкевича, Л.М. Зоновой, Е.А. Лебедевой, Е.В. Яровой, А.А. Шлихтера. Несмотря на то, что многие из них занимаются изучением американской научно-технической политики, в своих работах они касаются образовательного аспекта и таких вопросов, как возрастающая потребность экономики США в квалифицированных кадрах, национальная специфика осуществления образовательного процесса, потребность американцев в повышении собственного образовательного уровня.

Достаточное внимание отечественными специалистами уделено вопросу о механизмах функционирования американской системы образования, источниках её финансирования и организации управления образованием, характеристике профессорско-преподавательского состава. Этой тематике